

ФЕНОМЕН ТОТАЛІТАРИЗМУ В РОБОТАХ ЗАХІДНИХ ТА ВІТЧИЗНЯНИХ ДОСЛІДНИКІВ

У першій половині ХХ століття у ряді країн Європи, склалися політичні режими, що володіли цілим комплексом ознак тоталітаризму. Проголошуючи, у тій або іншій формі, розрив з традиціями минулого, обіцяючи побудувати на його руїнах новий «блискучий» світ, привести народи до процвітання і достатку, ці режими обрушили на них терор і репресії, втягнувши світ у череду кривавих війн. Крахом тоталітаризму був 1945 рік, коли потерпіла крах така його форма, як фашизм, і 1980-1990 роки, коли тоталітарні режими Східної Європи, а потім СРСР, повалилися остаточно.

Основу теорії тоталітаризму склали роботи Х. Арендт, Б. Мура, К.Фрідріха, Дж. Гольдфарба та ін. Серед них помітно виділяється монографія Х.Арендт «Походження тоталітаризму», що стала своєрідною класикою. Її автор вважає, що основна причина виникнення тоталітаризму - руйнація соціально-культурних структур, поштовх якій дала і світова війна. Арендт знаходить початки тоталітарної ідеології в діалектичному розумінні історії в перевазі теоретичного над політичним життям [3]. В дискусіях як західних так і українських дослідників виникає чимало запитань, що стосуються не тільки поняття «тоталітаризму» та причин його виникнення, а й взагалі існування цього явища. Цю проблему підняв у 1985 році відомий американський політолог У.Л'єкер у статті «Чи є зараз, і чи була коли-небудь така річ, як тоталітаризм?»[1, С. 2].

Продовжуючи говорити про погляди на тоталітаризм закордонних дослідників, варто згадати німецького філософа М.Вебера, російського - М.Бердяєва та італійського філософа, історика, теоретика комуністичного руху, практикуючого комуніста А. Грамші, які були першими, хто зніщив цілісні підходи до вивчення феномену тоталітаризму. Також в роботі Фрідріха К. та Бжезинського З. «Тоталітарна диктатура та автократія» чітко висвітлена ідея того, що тоталітарні режими – це автократичні режими. Тому ті, хто називають їх тиранії, деспотії, абсолютною владою, намагаються викрити їх природу, бо всі ці терміни вживаються в строго негативному сенсі. Самі ці режими часто називають себе «демократіями», «народними демократіями» «, на ділі маючи на увазі лише специфічну форму автократії: вожді народу, вони ж партійні вожді, залишають за собою в політиці останнє слово. Рішення автократа завжди кінцеве; він тримає звіт тільки перед самим собою . В відомому сенсі слова тоталітарна диктатура представляє автократію, пристосовану до місцевих умов індустріального суспільства ХХ століття [2, С. 84].

Одним з перших в СРСР термін «тоталітаризм» став вживати Ю. Н. Афанасьєв. Він вважав його науковим і застосовним до такого явища, як сталінізм. Слід зазначити, що більшість праць радянських дослідників спрямовані, як правило, на розгляд такого явища, як сталінізм. Вони не стосувалися в аналізі фашизму і нацизму, що вкрай важливо для дослідження. Крім того, ці праці, як правило, обмежувалися аналізом особистості Сталіна, його параноїдальних рис. Інколи простежувалося порівняння особистості Сталіна і Гітлера, але не було порівняння політичних систем, форм правління і режимів.

Спочатку «тоталітарну систему» називали «адміністративною системою», «командно-адміністративною», «адміністративно-командною», «командно-бюрократичною», «адміністративно - бюрократичною» і т.д. Але ці визначення не містять і натяку на те, коли, чому й у яких масштабах відбулося дане відхилення. Історики Г. А. Бордюгов і В. А. Козлов, застосовують таке поняття, як «адміністративно-командна система репресивного типу»; філософ А. П. Бутенко, вживає поняття «сталінський деспотичний режим», який розшифровує як «антидемократичну, що засновується на принципі номенклатури, командно-адміністративну систему керування економікою і усім суспільством». Г. Г. Володаров називає сталінізм «диктатурою бюрократії», причому в «її найбільш варварських, найбільш терористичних формах». Ряд дослідників вводять у формулювання терміни «авторитарний» і «авторитаризм». Л. А. Гордон і Є. В. Клопов ототожнюють сталінізм із «авторитарно-деспотичним режимом» і т.д.

В Україні питання про сутність тоталітаризму почало розглядатися вченими вже після розпаду СРСР. Слід зазначити історичні роботи таких дослідників у цій галузі як І. Біласа, В. Даниленка, Г. Кас'янова, С. Кульчицького, Ю. Шаповала. Хоча, і роботи цих постатей у більшості випадків охоплюють лише сталінізм, але вже його прояв в Україні. Серед політологічних праць слід відзначити роботи С. Грабовського, В. Кулика, Т. Метельової, Г. Почепцова, О. Шморгуна, Томахіва В.Я, в яких піднімаються загальнотеоретичні питання, стосовно тоталітаризму як суспільно-політичного явища.

Висновок. Феномен та сутність поняття «тоталітаризм» є дуже широким, тому західні та вітчизняні політологи висловлюють різне бачення на тоталітаризм і його форми. Радянські дослідники внаслідок правління Сталіна більше розглядали таку форму тоталітаризму як сталінізм, тому багато робіт того часу присвячено саме цій темі. Тоді як закордонні колеги концентрували свою увагу на причинах виникнення та сутності поняття тоталітаризму.

Список використаної літератури:

1. Пехник А.В. Поняття, типологія та причини виникнення тоталітаризму : автореф. дис. ... канд. політ. н... Одеса, ОДУ, 2000. 16 с.
2. FRIEDRICH CARL. J., BRZEZINSKI ZB. Totalitarian dictatorship and autocracy. Cambridge (Mass.): Harvard university press, 1965. 438 p.
3. Тоталітарний та демократичний режим: порівняльний аналіз. URL : <https://osvita.ua/vnz/reports/politolog/15499/>